

A szeretet primátusa

Beszélgetés Andrási Andorral és Laborczi Dórával a *Sztechlo-gyerekek voltunk* című kötet kapcsán

Keisz Ágoston

Június elején jelent meg a Luther Kiadó gondozásában a *Sztechlo-gyerekek voltunk* című kötet. A könyv Sztechlo Gábor evangélikus lelkész (1909-1974) második világháború alatti gyermekmentő munkáját és a háború után stabil családi háttér nélkül maradt gyermekek számára alapított otthon történetét mutatja be olyan személyek nézőpontjából, akik Sztechlo Gábort személyesen ismerték: akár azért, mert a vézskorszak idején neki köszönhették az életüket, akár azért, mert a háború után a PAX gyermekotthon jelentette számukra az újrakezdés esélyét. A PAX gyermekotthon mai szemmel nézve is különleges pedagógiai elvekre épült, hiszen a gyermekotthonban működő Gaudiopolis gyermekköztársaság a gyerekeket is bevonta a döntések meghozatalába és a közösség működtetésének felelősségébe. A kötet egyik szerkesztője, Andrási Andor maga is a gyermekotthon lakója volt a háború után. Vele és szerkesztőtársával, Laborczi Dóra újságíróval beszélgettünk a könyvről és Sztechlo Gáborról. A cikkben szereplő fotókat Andrási Andor kommentálja.

dr. Andrási Andor és Laborczi Dóra
(Benke Rita fotója)

Keisz Ágoston 1978, Budapest. Magyar-történelem szakos tanár, vezetőtanárként dolgozik az ELTE Trefort Ágoston Gyakorló Gimnáziumban.

Keisz Ágoston: *Közel fél éve, június elején jelent meg a Sztehlo-gyerekek voltunk című kötet. Milyen visszhangja van eddig?*

Andrási Andor: Az Üllői úton, a Magyarországi Evangélikus Egyház országos központjában rendezett bemutatón nagyon sokan voltak, tele volt a templom, még a karzaton is ültek. A kiadó vezetője szerint ilyen még nem volt a Luther Kiadó történetében, száz példányt rögtön a helyszínen megvettek. Különleges pillanat volt az is, amikor a bemutatón Kézdi Beáta moderátor kérésére fölálltak a „Sztehlo-gyerekek”. A kötet interjúalanyai mind nagyon pozitív visszajelzést adtak a könyvről. Tartottam a megjelenés előtt attól, hogy például Horváth Ádám mit fog mondani, ám végül ő is elégedett volt a könyvvel. Nagy az érdeklődés és sok a pozitív visszajelzés. Ezt a könyvet olvasni kell!

Laborczi Dóra: A saját korosztályomban többször tapasztalom asztaltársaságban, hogy el kell mondanom, ki volt Sztehlo Gábor. A legtöbben általánosságban képben vannak, és érdeklő is őket, hiszen Sztehlo története és a mai fiatal felnőttek, a mai kor között sok a kapcsolódási pont. A sajtómegkeresések is mutatják a nagy érdeklődést. Nehezíti a helyzetet, hogy már július végére elfogyott az első kiadás, a második pedig egyelőre technikai okokból késik. Jó volt látni a könyvbemutatót azt is, hogy mennyire széles a jelenlévő korosztály: fiatalok, felnőttek, idősebbek egyaránt szép számmal megjelentek.

A. A.: Volt egy másik sikeres könyvbemutató is a Goldmark teremben, amelyet a MENSCH Nemzetközi Alapítvány szervezett. Ennek az alapítványnak a célkitűzéseibe is jól beleillik a könyv mondanivalója. Itt is nagy nyilvánosságot kapott a kötet, noha itt inkább az idősebbek voltak jelen. Többen kiemelik azt is, hogy a könyv kiállítása is megnyerő, nem csupán a tartalma.

L. D.: Arra törekedtem a szerkesztési folyamat során, hogy olyan keretezést kapjanak a történetek, amelyek segítik az olvasót a befogadásban. Személyes tapasztalataim alapján ez sikerült, noha nyilván nem reprezentatív a minta, hiszen én alapvetően egyetemi, evangélikus körökben mozgok.

K. Á.: *Az evangélikus egyházon belül milyen visszhangot keltett ez a könyv? Nem volt mindig egyértelmű az egyház viszonya Sztehlóhoz, Sztehlo emlékéhez.*

L. D.: Erősen ellentmondásos ez a viszony, nehéz jellemezni. Az első könyvbemutatóra, amely az evangélikus egyház országos központjában volt, a szüleimen kívül - akik evangélikus lelkészek - csak egyetlen evangélikus lelkész jött el, s a második alkalommal, a Goldmark teremben is csak egy lelkész volt jelen. Ez szerintem mutat valamit arról, mennyire tartja sajátjának ezt a projektet az egyház. Közben az is igaz, hogy engem több vidéki lelkész, gyülekezet is megkeresett, hogy menjünk és beszéljünk Sztehlóról. Lehet, hogy annyira jelentősnek tartották a könyv megjelenését, hogy sokan inkább önálló alkalmat akarnak szervezni. Kaposvárra, Balassagyarmatra,

Nyíregyházára is hívtak, csak egyelőre példányok híján sajnos nem tudunk menni. »Azóta elkészült a kötet második kiadása és a nyíregyházi könyvbemutató is megvalósult - a szerk.« Az is egyértelmű volt, hogy a könyvet a Luther Kiadó adja ki. A munka közben derült ki számomra, hogy Sztehlo-nak saját egyházával is konfliktusa volt, noha rehabilitálták már őt ebben az ügyben. Valami nyoma mégis maradhatott ennek. Sokan úgy érezhetik, hogy Sztehlo túlságosan is középpontba került, mivel eljutott hozzám olyan kérdés is, miért nem foglalkozunk például Keken Andrással, aki Deák téri lelkeszként szintén komoly embermentő munkát végzett a vészorszakban.

Feszült figyelemmel követjük a kultúrprogram keretében meghívott előadót

K. Á.: *Hogyan készült a könyv, kinek az ötlete volt?*

A. A.: Eredetileg Kőhádi Dóra újságíróval folytatott beszélgetés során merült föl a könyv ötlete, aki Sztehlo-ügyben már korábban is több interjút készített. Egy olyan interjúkötet elkészítése fogalmazódott meg bennünk, amely a személyes élettörténeteken keresztül Sztehlo Gábor személyiségét középpontba állítva mutatja be, hogy milyen életsorsok, milyen kényszerítő körülmények vezették a rászorulókat Sztehlo-hoz, ki milyen kapcsolatban állt vele, és végül, tetten érhető-e későbbi életük során Sztehlo Gábor személyiségének, vagy csak ennek az időszaknak a hatása. A Sztehlo Gábor Alapítvány nevében fölvettem, hogy jelentős összeggel járulunk hozzá a könyvhöz, ám tudtuk, hogy ez sajnos nem lesz elegendő az összes kiadásra. Látható volt, hogy pályázni kell és kerestük az evangélikus egyház anyagi támogatását is. Tárgyaltunk a diakóniai osztály vezetőjével is, hiszen 2009 óta szeptember huszonötödike, Sztehlo Gábor születésnapja, a diakónia napja az evangélikusoknál. Végül is az evangélikus egyház támogatása a Luther Kiadó anyagi és tevélegesen közreműködése formájában valósult meg. Ezen kívül a Budapest Banknál pályáztunk sikeresen, így a Budapest Bank Budapestért Alapítványtól kapott összeg és a saját forrásunk együttesen tette lehetővé a könyv megjelenését.

L. D.: Ellentmondásos helyzet ez is, mert a második kiadás finanszírozásához jelenleg is az evangélikus egyház támogatását várjuk. Mindezzel együtt fontos üzenete van annak, hogy az evangélikus egyháznál jelenik meg a könyv. Az

elnök-püspök és az országos felügyelő részéről nagy volt a lelkesedés, bár a bemutatón ők sem voltak jelen.

K. Á.: Sztehlo Gábor személye sokáig feledésbe merült, a szélesebb közvélemény nem ismerte embermentő munkáját. Hogyan kezdődött el életművének bemutatása, „újralfedezése”?

A. A.: Vissza kell menni egészen az 1980-as évek elejéig. 1982-83-ban Bozóky Éva kisebb részleteket publikált evangélikus médiafelületeken Sztehlo Gábor visszaemlékezéseiből, ami aztán *Isten kezében* címmel 1983-ban teljes egészében meg is jelent. A könyv megjelenéséhez kapcsolódó cikkek hívták fel Szántó Erika filmrendező figyelmét az érdekes történetre, és arra, hogy vajon mi lehet a Sztehlo-gyerekekkel manapság. Felhívást tett közzé, és kapcsolatot talált néhány olyan személlyel, akik személyesen is ismerték Sztehlót. Ezt a folyamatot

Az író és irodalomtudós Vargha Balázs szabadtéri órát tart a gyermekotthon iskolájában

karolta föl egy házaspár, Koren Emil evangélikus lelkész és felesége. Ők személyükben is érintettek voltak, hiszen a mentési korszakban Sztehlóval dolgoztak együtt, a gyermekotthon utáni időkből, az ötvenes évek elején pedig Sztehlo Gábor Koren Emil mellett volt segédlelkész Kőbányán. Elkezdődött tehát a Sztehlo-gyerekek keresgélése, összegyűjtése.

K. Á.: *1950-ben államosították a gyermekotthont, Sztehlo Gábornak is távoznia kellett. Mennyire maradtak meg ezt követően a kapcsolatok?*

A. A.: 1950 után csak kisebb körökben tartottuk a kapcsolatot egymással, főként olyanok között, akik már az otthonban is jóban voltak egymással. A nagy közösséget az képviselte, hogy időnként néhányan összebeszélve meglátogattuk Sztehlo Gábort. Az utolsó ilyen találkozás, amelyen én is részt vettem 1954-55 környékén lehetett. A kisebb kapcsolatok fönmaradtak egy darabig, de aztán hosszú ideig jóformán semmilyen szervezett kapcsolat nem volt a gyerekek között. Az 1956-os forradalmat követően sokan külföldre kerültek. Sztehlo Gáborral is többnyire ők tartották a kapcsolatot, miután 1961-ben ő is Svájcba került. Így az ő történetéről sem lehetett idehaza sokat tudni. Csak az olyan személyes kapcsolatok működtek, mint amilyen például a sógorom és közöttem alakult ki, akit a gyermekotthonban ismertem meg. A nyolcvanas évek második felében az egykori Sztehlo-gyerekek a

Koren-házaspár, majd később a Sztehlo rokon Keszthelyiné Sára munkájának hatására lassan kezdtek újra összejövetni. Az egykori gyermekotthoni lakók megismerték az ostrom alatt megmentetteket, akikről a gyermekotthoniak mit sem tudtak, így a két korszak képviselői kezdtek egymással is megismerkedni. Félévente szerveztünk találkozót.

- K. Á.:** *Hogyan kívánták a szélesebb közvéleménnyel is megismertetni Sztehlo személyét?*
- A. A.:** Mindezekből az ismeretségekből, kialakuló kapcsolatrendszerből először egy dokumentumfilm született *Sztehlo Gábor, a gyermekmentő* címmel. Ezt követően már egyre többen jöttünk össze, s egy ilyen összejövetelel merült föl aztán Preisich Gábor javaslatára, hogy kellene egy alapítványt létrehozni, hogy ne csak nosztalgiazzunk, örüljünk egymásnak, hanem komolyabb tevékenységbe is fogjunk. Ezzel nagyjából egy időben határozta el Szántó Erika, hogy a dokumentumfilmen túlmenően 1989-ben egy játékfilmet is készít Sztehlóról. Ez lett a *Gaudiopolis - In memoriam Sztehlo Gábor*. Így került Sztehlo Gábor ismét a köztudatba.
- K. Á.:** *Te hogyan kerültél kapcsolatba Sztehlo Gábor életművével? Mi motivált a kötet elkészítésére?*
- L. D.:** Egyszer elkísértem édesapámat, Laborczy Géza nyíregyházi evangélikus lelkészt egy beszélgetésre, amelyet a Sztehlo Gábor Alapítvány szervezett a rászoruló gyerekek között végzett munkáról. Apám, aki roma fiatalokkal is foglalkozik, meghívott vendég volt. Ezen a rendezvényen ki voltak rakva példányok az *Isten kezében* kötetből. Megvettem a könyvet, és egy ültő helyemben elolvastam. Óriási hatással volt rám. Korábban sokat foglalkoztatott, hogy nem találtam magamnak igazi példaképet, leszámítva nagymamámat. A könyv elolvasása után azt éreztem, hogy végre találtam egyet. Visszaemlékezései hatására fontos helye lett a szívemben Sztehlo személyének, történetének. Az engem ért hatásnak valami nyomot is akartam hagyni, s ekkor csináltam a Facebookon egy Sztehlo Gábor-oldalt, hogy mások is kifejezhessék tiszteletüket. Nem gondoztam nagyon, de szépen növekszik mostanában is.
- K. Á.:** *Hogyan kapcsolódtál be a könyv munkálataiba?*
- L. D.:** Az első gyermekem már 10 hónapos volt, amikor András Andor megkeresett, hogy elakadt a könyvvel kapcsolatos munka, újságírói-szerkesztői segítségre volna szükség a kötet anyagának elrendezéséhez, befejezéséhez. Nagy örömmel fogadtam el a felkérést, hiszen ez lehetőséget adott arra, hogy jobban elmélyüljek a Sztehlo-történetben. A nagymamám révén, aki szívesen mesélt ápolónőként átélt háborús élményeiről, már volt tapasztalatom arról, hogyan lehet viszonyulni ennek a generációnak a tapasztalataihoz. Nagymamám meg is írta emlékeit. Az első néhány beszélgetés mégis nagyon megterhelő volt: meg kellett találnom azt az arányt, hogy ne vonódjak be

túlzottan érzelmileg, annyira azért mégis jelen legyek, hogy úgy tudjam újra elmesélni ezeket a történeteket, hogy az másoknak is érdekes legyen.

K. Á.: *Mi ragadott meg annyira Sztehlo Gábor visszaemlékezéseiben, hogy példaképpül választottad őt?*

L. D.: Azt korábban is tudtam, hogy egy lehetetlen helyzetben

Sztehlo Gábor huncut mosollyal ül a volánnál

életeket mentett. Azt azonban nem, hogy emögött milyen szervezőmunka és milyen elszánt Krisztus-követés van. Ez csak az Isten kezében kötet elolvasása során vált világossá számomra, s teljesen magával ragadott. A visszaemlékezésből és a Sztehlo-gyerekek történetéből világosan látszott, hogy nem csupán egy kegyes mázzal leöntött széplélek volt: rengeteg embert mozgósított, hogy legyen hol aludni, legyen mit enni, hogy megteremtse az élet anyagi és szellemi feltételeit. A mély hit és a gyakorlatiasság kapcsolata ragadott magával, és az, ahogy az egész korszak minden kegyetlensége dacára mint kés a vajon, úgy haladt előre, és oldotta meg az összes fölmerülő problémát. Innen nézve legalábbis így tűnt.

K. Á.: *Te személyesen ismerted Sztehlo Gábort. Mennyire sűt át személyisége az Isten kezében köteten?*

A. A.: Teljesen. Mérheterlen istenhit és a szeretet ebből következő törvénye sugárzik át ezen a könyvön. A gyermekotthonban a nagyebédlőben ki is volt írva az a Pál apostoli mondás, hogy „a Szeretet soha el nem fogy”, ez a könyvnek is alap gondolata. Sikereihez nagyban hozzájárult, hogy Sztehlo Gáborban szerencsésen találkozott a kezdeményező erő és a szervezési készség. A háborús időszak előtt templomot és parókiát épített, népfióiskolát szervezett. Ehhez járult az a családi és személyes kapcsolatrendszere, ami nagyon fontos tényező volt a mentési időszakban és később is. Édesanyján keresztül tehetős családokkal tudott kapcsolatot teremteni.

L. D.: Számomra fontos az az önvád is, amellyel Sztehlo egyházához viszonyult. Hogy mit mulasztottunk el megtenni, amikor cselekedni kellett volna. Ahogy Sztehlo könyve végén írja: „Mit mulasztottunk? Az egyén? A pap? Az egyház szolgálója? Maga az egyház? A társadalom? Egy-egy osztály? A kisember, aki úgy véli, „én úgysem számítok”? Vagy a felelős tényező, aki azzal takarózik, hogy „úgysem tehettem mást”? Mit mulasztottunk mi, keresztények? Az 1944-es esztendő tragédiája ezeket a kérdéseket nem hagyja elhalkulni bennünk.” Ezek olyan kérdések, amelyeket minden társadalmi kontextusban föl kell tenni. Nem szabad hagyni elhalványulni ezeket a kérdéseket.

- K. Á.:** *Sztechlo Gáborra két történelmi periódus miatt emlékezünk: az egyik a gyermekmentés korszaka Budapest ostromának idején, a második a háború után a gyermekotthon megalapítása és működtetése. Milyen célok, motivációk, személyiségjegyek vezették Sztechlo Gábort ezen az úton?*
- A. A.:** Az első periódusban a súlypont azon volt, hogy életben tartsa a rábízottakat. Utána az volt a fő kérdés, hogy békés közegben hogyan élhetnek együtt a gyerekek, és mi lesz a gyermekotthonban végzett munka pedagógiai alapja. Sztechlo hihetetlen talpraesettsége, szervezőkészsége és segíteni akarása az, ami ezt az ívet átfogja. Nyugodtan mondhatta volna püspökétől kapott megbízatása lejártakor a háború végén, hogy befejezte a munkát. De látta, hogy folytatni, csinálni kell, szükség van a munkára. Ebből a szempontból konfliktusba keveredett a saját egyházával is. 1946 tavaszán a Jó Pásztor Misszió ahhoz a feltételhez kötötte a támogatást, hogy csak megfelelő vallású gyerekek legyenek az otthonban. Ez egy újabb nehéz helyzet volt, mert ezt a feltételt nem tudta elfogadni, nem is fogadta el, így a gyermekotthon és az evangélikus egyház hivatalos függelmi kapcsolata megszakadt. Ezt követően új anyagi erő és kapcsolati rendszer kellett, hogy fönntudja tartani a gyermekotthont.
- K. Á.:** *Mi az, ami Sztechlo Gábort az embermentés kockázatos útjára vezette? Sokakkal ellentétben miért vállalta az életveszélyt, később az egzisztenciális kockázatot?*
- L. D.:** Úgy látom, hogy volt egyrészt egy alkata, nyitottsága erre a munkára. Az első lépés az volt, ahogy 1944 kora nyarán találkozott a német katonákkal Budapest utcáin. Itt kezdett világossá válni számára, hogy minden megváltozik és valamit tennie kell, ki kell lépni azokból a belső és felekeztközi harcokból, amelybe saját egyháza is bezárkózott. Szerintem egyébként mindez jól leírja a jelenlegi helyzetet is, hiszen a távlat hiányzott akkor is és most is. Hogyan kell lelkészként, egyházként viselkednünk egy na-gyon konkrét társadalmi helyzetben? A Krisztus-követés volt a fő mozgatója Sztechlónak, miként sokaknak. Hiába mondjuk azonban el, hogy mi Krisztus követői vagyunk, ha nem fejtünk ki hatást, ha ez nem látszik a környezetünkön. Sok olyan korlát, hátráltató körülmény van, ami visszatartja a hívő embert, lelkészeket, az egyházakat a helyes cselekvéstől, és amelyek arra ösztönöznek, hogy

A saját építésű focipályán nagy élvezettel rúgjuk a labdát

az egyházakat a helyes cselekvéstől, és amelyek arra ösztönöznek, hogy elbújjanak, ne cselekedjenek. Sztehlót az különböztette meg a többiektől, hogy ezen körülményeket félre tudta tenni. Mindennél, még a saját egyházához fűződő viszonyánál is előbbre való volt számára az, hogy a krisztusi minta alapján mit kell tennie, s mit jelent az, hogy az Isten szeretet és ezt közvetítenünk kell ilyen vészterhes időkben is. Talán ez különböztette meg őt a többiektől, és ezért nem akarta elkerülni a döntéseiből fakadó konfliktusokat.

- A. A.:** Sztehlo föl vállalta az összes következményt, valójában a családja életét kockáztatta az első időszakban. Később is sok kockázatot vállalt, annyira fontosnak érezte ezt a szolgálatot. Csak ezzel tudott hitének megfelelően cselekedni.
- L. D.:** Ebben a helyzetben kiéleződik annak kérdése, hogy az életet vagy a halált, a szeretetet vagy a gyűlöletet, a béketeremtést vagy a feszültségszítást választod. Ha valakinek megvan a hite, a teológiai látásmódja, a biblikus háttere, akkor erős fogékonysága van ezekre a kérdésekre, és fel tudja fűzni ezekre a döntésekre az életét.
- K. Á.:** *Mégsem értesülünk arról, hogy tömegével lettek volna papok, lelkészek, akik részt vettek a mentésben.*
- L. D.:** Könyvünkben sok lelkész, pap személye kerül elő, ám nem mind név szerint. Van úgy, hogy valaki csak arra emlékszik, hogy valahol egy lelkész megkeresztelte, mielőtt Sztehlohoz került. A Deák téri és a kolozsvári lelkészek, Sztehloval kapcsolatban álló diakonisszák és tanárok emléke, segítő munkája több történetben is előkerül. Vannak tehát példák Sztehlon kívül is. Sztehlo volt talán a leginkább képes arra, hogy figyelmen kívül hagyja a következményeket és kilépjen a maga megszokott közegéből.
- K. Á.:** *Sztehlo Gáborra és a Jó Pásztor Misszióra közel 2000 gyereket bíztak a második világháború végén. Hogyan volt lehetséges, hogy valamennyi rábízott gyerek túlélte a vészorszakot?*
- A. A.:** Sztehlónak erős diplomáciai és anyagi háttérrel nyújtott a svájci vöröskereszt támogatása Friedrich von Born vezetésével. A gyermekeknek menedékházak ellátását, a hétköznapi élet megszervezését Sztehlo ügyessége, szervezőkészsége tette lehetővé, az erős háttér nélkül viszont nem tudta volna mindezt megtenni. Sajnos Bornt Svájcban alig ismerik, egy svájci ismerős próbálja ezt mostanság helyretenni. Visszatérve a kérdésre, talán egyetlen olyan segítő volt, egy diakonissza, aki Budán lövést kapott és meghalt. A sikert lehet szerencsének, Isten kezének tekinteni - ki hogyan látja. A szervezés és olykor a szerencse mindenképp mögötte volt. Nem lehet például Sztehlo közvetlen tevékenységének tekinteni azt, hogy a Bogár utcából német katonák segítségével menekítették ki a gyerekeket. Azokról a diakonisszákról sem szabad megfeledkezni, akik a házakat vezették, a gyerekekről gondoskodtak. Ők is a saját életüket kockáztatták.

- L. D.:** Őket sem korlátozták azok a belső falak, amelyeket Sztehlo ledöntött magában. A Bogár utcai otthont vezető Stiasny Évát sem érdekelte, hogy német katonáktól kér segítséget, amikor éppen arra volt szükség. Ha át kell jutni egyik helyről a másikra, ha az életért menekülnek, akkor bármire hajlandók voltak.
- A. A.:** Vélhetően a Bogár utcából a gyerekeket átkísérő német katonák is sejtették, hogy zsidó gyerekeket mentenek. Nem minden német katona volt azonban náci, ők is segíteni akartak.
- K. Á.:** *Mennyire ismert, feltárt egyébként Sztehlo munkatársainak, segítőinek története?*
- A. A.:** A segítőik történetei nem lettek teljességgel összeszedve, nem volt, aki megírja őket. Voltak közöttük néhányan, akik fontosnak tartották Sztehlo és a mentési időszak emlékezetének ápolását. Stiasny Éváról például sok szó esik. Ő hosszú életet élt, és el tudta mondani annak a háznak a történetét, ahol ő dolgozott, könyvet is írt róla. Hasonlóképp ismert Koren Emilék és a Preisich-család története. Benes Lujza, aki Stiasny Éva elődje volt a Bogár utcában, később lefordította az Isten kezébe németre, s most próbáljuk annak módját megtalálni, hogy németül is olvasható legyen.
- K. Á.:** *Sztehlo számára teljesen készen volt az induláskor a gyermekotthon terve vagy menet közben alakult a koncepció?*
- A. A.:** Szerintem ez menet közben alakult. A könyvében is szerepel, hogy volt olyan beszélgetése a légópincében a nagyobb fiúkkal, hogy majd, ha elmúlnak a vészterhes idők, akkor egy olyan gyerektársadalmat kell teremteni, ahol az együttélés biztosítva van és demokratikus közösséget lehet teremteni. Nyilvánvaló, hogy már akkor gondolkoztak azon, hogy mi lesz, ha elmúlik a vészidőszak. A gyermekotthon létrehozása azért is volt jelentős, mert Sztehlo megbízatása arról szólt, hogy a holokauszt időszakában mentse, ami menthető.
- Arra nem kapott felhatalmazást, hogy mit csináljon a háború után, arra pedig végképp nem, hogy kiterjessze a tevékenységét olyanokra is, akik korábban nem az üldözöttek között voltak, a háború után viszont olyan helyzetbe kerültek, hogy segítségre szorultak.
- K. Á.:** *Te mikor kerültél a gyermekotthonba?*
- A. A.:** 1945 őszen, még a gyermekotthon működésének elején. Maga a gyermekotthon még áprilisban, a háború végeztével jött létre, nehéz körülmények kö-

A fűtéshez mi vágtuk ki és aprítottuk a fát

zött. Amikor én odakerültem, már egész tűrhetően működött. Egy hónappal előzhetette meg az én odaérkezésemet az a pedagógiai kísérlet, amely Gaudiopolis néven ismert és elsősorban a nagyobb fiúk körében működött.

K. Á.: *A tárgyi feltételek 1949-ig fokozatosan javultak: új épületeket emeltek, jobb lett az élelmezés, új munkatársak kapcsolódtak be. A gyermekotthon szellemisége változott menet közben?*

A. A.: A kezdet kezdetén, az érkezésem előtt még nagy jelentősége volt annak, hogy ki milyen közegből került a gyermekotthonba. A gyerekek eredeti háttere olykor egymással ellentétes gondolkodásmódot, társadalmi közeget jelentett. Az üldözöttek és az üldözők közegéből is voltak jelen gyerekek, s természetes módon először nem találták a közös hangot, sok feszültség forrása volt mindez. Hogyan fognak ők itt együtt élni? A Gaudiopolis megalakulásának ez is oka volt. Az élet fenntartásához mindenkire szükség volt, mindenki be volt vonva az életünk megszervezésébe, a közös érdek, a közös cél pedig eléggé összehozta a gyerekeket. Schuller Ervin, aki már a kezdetektől jelen volt, arról számol be, hogy milyen komoly ellentétek voltak először a gyerekek között. Sztéhlo Gábor szép lassan helyre tette mindezt.

K. Á.: *Mennyire szűrődött be a külvilág a gyermekotthonba? Hogyan hatott a koalíciós korszak, a választások, a háború utáni bonyolult időszaka rátok?*

A. A.: A választások idején mindenki állást foglalt valamelyik párt mellett. Az ebédlőben a kanalakkal vertük a tényérokot és ki-ki mondta a saját pártjának a szlogenjeit, szövegét. Erősen beszüremlett tehát a külvilág, nem volt hermetikusan elzárt közeg a gyermekotthon.

K. Á.: *A könyv olvasása során olyan benyomásom támadt, mintha egy nyári táborban éltetek volna, annak sokféle kalandos élményével, összezártságával. Nagy különbség ugyanakkor, hogy az összezártság jóval hosszabb időre szólt. Hogyan éltetek meg mindezt?*

A. A.: A válasz attól függ, hogy kit kérdezel meg, nagyon különböznek az élmények. Én például nagyon jól éreztem magam a gyermekotthon közegében, mindig is nagyon szerettem közösségben lenni. Szívesebben maradtam ott akkor is, amikor hazamehettem volna, hiszen akinek volt hova hazamenni, az havonta egyszer hazamehetett. Amikor hazamentem, akkor is kísértett az érzés, hogy szívesebben lennék az intézetben. Otthon beteg édesanyám várt, s mégis szívesebben voltam az otthonban a többiekkel. Komoly lelkiismeret-furdalásom van emiatt azóta is. Ismerek azonban olyanokat is, akik nagyon rosszul élték meg a gyermekotthont, mert a családi körülményeik olyanok voltak, hogy nagyon vágytak haza. Azt tudom, hogy Orbán Ottó például nagyon rosszul érezte magát ebben a közegben, nagyon szeretett volna hazamenni. Szilágyi János, a későbbi rádiós műsorvezető sem emlékezik szívesen ezekre az időkre, egyetlen találkozóra sem jött el. Nekik és sokan másoknak nem a gyermekotthon légköre volt a meg-

határozó, hanem azok a problémák, traumatikus élmények, amiken keresztül mentek.

K. Á.: *Te miért érezted jól magad a gyermekotthonban?*

A. A.: Jóban voltam az emberekkel, akik körülvettem, azt csinálhattam, amit szeretek. Nagyon élveztem azt az életformát, ami a gyermekotthont jellemezte. Együtt csináltunk mindent. Nem csupán a közösség részese szerettem lenni, hanem szervezni is szerettem a közösség életét.

K. Á.: *Sztehlo személyében egy nagyon tudatos pedagógust ismerhetünk meg, aki világos elvek mentén tudta megszervezni a gyermekotthon hétköznapi életét. Honnan merített?*

A. A.: A helyzet, a gyermekotthon megalakulása hozta azt is, hogy pedagógiával kezdett foglalkozni. Megpróbált ennek is megfelelni. Fölolvasta nekünk Makarenko könyvét Az új ember kovácsát. Nem csak onnan merített, szóba került Pestalozzi is. A háború végeztével, az otthon létrejöttkor kezdett utánanézni annak, hogyan lehet egy ilyen közösséget megszervezni, működtetni. Belepottyant ebbe a helyzetbe, és ekkor kezdett el tudatosan is tájékozódni. Egy hagyományos gyermekotthon sokkal szigorúbb szabályok szerint működött. Amit mi ott átértünk, egy szigorúbb fegyelmű internátusban nem valósulhatott volna meg: nagyon szabad szellemű hely volt ez.

K. Á.: *Olyan értéket vittetek magatokkal, amelyek az 1950-es évek világára egyáltalán nem voltak jellemzők. Milyen hatással volt a gyermekotthon légköre a későbbi életutakra?*

A. A.: Mindenkire másképp hatott. Volt olyan közülünk, aki szélsőséges baloldali újságíró lett. Volt olyan, aki 56-ban kiment. Hogyan lehetett megélni abban a közegben? Hogyan lehetett viszonyulni ahhoz a világhoz? Kevesen tudták ezt konkrétan megfogalmazni. Horváth Ádám mondta azt, hogy a gyermekotthonban szerzett tapasztalatai alapján rajzolta a Szomszédok tévésorozat szereplőit az átlagnál jobb embereknek...

L. D.: Egyszer föl tettem ezt a kérdést Wiener Pálnak. Azt mondta, hogy nem igazán tudja, mit hoz magával a gyermekotthonból, pedig felnőttként gyermekpszichiáter lett, közösségi ember, vagyis csupa olyasmit csinált, mint Sztehlo. Talán nem mindenkiben tudatosodnak ezek a hatások.

A.A.: Többször föl tettem már nekem is ezt a kérdést. Én Sztehlo mellett, a gyermekotthonban lettem közösségi ember. Azóta is találkozókat szervezek, kapcsolatokat építek. Hogy ez mennyire volt bennem már eleve és a gyermekotthon csak ráerősített erre, vagy teljes egészében ott alakult ki bennem, azt nagyon nehéz elkülöníteni.

Munka a cipésműhelyben: Sárközi Matyi cipészkedik

- K. Á.:** *A mentés és a háború utáni nehéz időkben megalakuló gyermekotthon története látszólag távol esik a mai világtól. Mi az, ami a mai ember számára mégis továbbvihető, átélhető gondolat Sztehlo életművéből?*
- L. D.:** Az az integrációs erő, amit lakói számára ez az otthon nyújtani tudott. Azok, akik később érkeztek oda, már nem érzékelték a gyerekek közti társadalmi különbségeket, amely a kezdetben erős volt. Ez az integrációs erő nagyon hiányzik a mai társadalomból. Úgy gondolom, hogy ennek az integrációs térnek a létrehozásába az egyházak ma sokkal jobban beleállhatnának. Nagy szükség volna erre, amikor mindenhol falakat és ideológiai ellentétek frontvonalait építik. Nemrég hallottam egy előadáson, hogy 2012 óta 6000 mérföld fal épült a világon, fizikai fal szegények és gazdagok, különböző országok és népcsoportok között. Lelkileg és építészetileg egyaránt sokkal nehezebb hidakat építeni, ezért ma is fontos üzenet az, hogy mégis hidakat kell építeni, hogy létrehozzuk azokat a közegeket, ahol együtt lehetünk egészen különböző ideológiai és társadalmi háttérrel együtt is.
- K. Á.:** *Egy szörnyű helyzetben olyan közeg jöhetett létre, amelynek pozitív hatása messzire sugárzik. Noha kényszerből jött létre ez a gyermekotthon, mégis számomra azt üzeni ez a történet, hogy a falak lebonthatók.*
- L. D.:** Hálás vagyok Sztehlónak, hogy mindezt megtette, mert különben nehéz volna példát találni arra, hogy az egyház vagy a hitélet nem csupán falépítésben erős, hanem a bontásban is. Ez egy nagyon fontos példa erre egyházon belül és kívül egyaránt.
- A. A.:** A fő üzenete Sztehlo tevékenységének a tolerancián alapuló, diszkriminációmentes hozzáállás és a szeretet primátusa. A szeretet, a segítségnyújtás elsőbbsége a fontos, ebben diszkriminációnak nincs helye. A mai világban ez egy nagyon fontos üzenet, mert a világ nem efelé halad.

